



„... z hodnú ručnicí, prachem, olovem a z sekerú pro zarúbání hor, k tomu profiantu na dva týdně...” Válečné ohrožení slezsko-uherské hranice za třicetileté války a jeho dopad na civilní obyvatelstvo Těšínského knížectví

Martin KRŮL

Abstract: The defense of the Silesian-Hungarian border in the Duchy of Těšín at the end of the Thirty Years' War was a great burden on the local civilian population. How the civilian population was influenced by the military presence and how it participate in defense, construction works of Jablunkov fortifications and providing basic necessities of life in the same place will be presented in this article.

Key Words: Jablunkov Fortifications; Duchy of Těšín; Thirty Years' War; Military Revolution; Silesian-Hungarian Border; Field Fortifications

Válečné události na Těšínsku

Největší válečný konflikt (resp. řada na sebe navazujících válečných kampaní), tzv. třicetiletá válka (1618–1648), přinesl ve svém důsledku závažné změny ve všech oblastech tehdejší společnosti, vojenství nevyjímaje. Válečná tažení se nevyhnula ani Slezsku, které se stalo vzhledem ke své poloze mezi severními státy a habsburskou říší dějištěm mnoha válečných aktivit a operační základnou pro tažení do nitra monarchie, zejména v koncové fázi konfliktu.^{1]} Nejdále na jihovýchod Slezska položené Těšínské knížectví představovalo strategickou spojnicí s Uhrami, díky čemuž se v průběhu třicetileté války ocitlo několikrát v centru zájmu obou táborů. Společným jmenovatelem válečných aktivit na území Těšínska se tedy stala jeho exponovaná poloha na hranicích zemí Koruny české a Uher. Zdejší území a prostor Jablunkovského průsmyku představovaly výhodné místo pro spojení nepřátel habsburského tábora z obou částí podunajské monarchie. Na ochranu vstupu do země byla budována v horském prostoru jižní části Těšínského knížectví v časovém horizontu od druhé poloviny 16. až do počátku 19. století opevnění nazývaná jablunkovskými šancemi.

Na prostor slezsko-uherské hranice se zájem protihabsburského tábora zaměřil již v letech 1621 a 1622, kdy se území stalo cílem tažení vojsk protestantského knížete Jana Jiřího Krnovského (1577–1624). Ten se hodlal přes

^{1]} Jerzy MAROŃ, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Wrocław – Racibórz 2008, s. 83–129.





Jablunkovský průsmyk spojit s oddíly sedmihradského knížete Gabriela Bethlena (1580–1629), k čemuž však v této oblasti nakonec nedošlo. Další protihabsburský nepřítel, tentokrát v dánských službách, Petr Arnošt II. z Mansfeldu (1580–1626), obsadil Těšinsko a průsmyk v roce 1626 a protestantské jednotky zde pobývaly i v následujícím roce. Důvodem bylo opět spojení s oddíly sedmihradského spojence pro předpokládané, avšak neuskutečněné společné tažení na Vídeň.^{2]} V mezidobí, kdy nehrozily přímé vojenské akce, se zdejší území stávalo, zejména na konci dvacátých a ve třicátých letech 17. století, místem četné koncentrace císařských vojenských oddílů. Nejtíživější povinnost pro knížectví představovaly jejich zimní kvartýry.^{3]}

Největší válečné ohrožení však pro Těšínské knížectví přineslo závěrečné dějství třicetileté války, které probíhalo ve znamení švédských vpádů. Ofenzíva vrchního velitele švédských vojsk Lennarta Torstenssona (1603–1651) na jaře 1642 do Slezska a na Moravu ohrožovala i samotnou Vídeň. Jeho „létaující sbor“ protáhl rovněž Těšínskem a jeden z oddílů pod velitelem Jordanem obsadil ve dnech 12. až 17. června město Těšín, který opustil až po zaplacení neznámé finanční částky.^{4]} K nejdůležitějšímu válečnému výsledku této kampaně patřil zisk pevnosti Olomouc, která se stala základnou švédské přítomnosti na Moravě až do roku 1650. Po krátké přestávce v roce 1643 se vojenské aktivity Švédů opět rozhořely v letech 1644 a 1645. Bezprostřední nebezpečí pro slezsko-uherskou hranici představovalo uzavřené spojenectví Švédů se sedmihradským knížetem Jiřím I. Rákóczim (1593–1648), se kterým se měli setkat právě na Těšínsku. Jeho oddíly ohrožovaly Jablunkovský průsmyk a proti jejich vpádům bylo bráněno pohraniční pohoří stavbou šancí a záseků a vysláním císařských jednotek v roce 1644, které zde pobývaly až do konce třicetileté války. Nebezpečí neustalo ani po uzavření míru mezi císařem Ferdinandem III. a Jiřím Rákóczim v srpnu 1645. Během další Torstenssonovy ofenzívy v roce 1645, vrcholící neúspěšným obléháním Brna, obsadila švédská vojska téměř celé Slezsko. Na podzim se v Horním Slezsku rozmístily do

2] K válečným událostem za třicetileté války na Těšínsku viz Gottlieb BIERMANN, *Geschichte des Herzogthumb Teschen*, Teschen 1863, s. 221–224, 228–229; František SLÁMA, *Dějiny Těšínska*, Praha 1889, s. 123–124; Ingeborg BUCHHOLZ-JOHANEK – Janusz SPYRA (red.), *Aloys Kaufmann. Gedenbuch der Stadt Teschen*, Bibliotheca Tessinensis IV, Series Polonica 2, Cieszyn 1997, Teil I, s. 221–223.

3] Martin KRŮL, *Formy „kvartýrování“ vojáků v raném novověku na příkladu Těšínska*, in: Radim Jež – David Pindur (red.), *Dům, palác a zámek v hmotné kultuře Slezska / Dom, pałac i zamek w kulturze materialnej Śląska*, Cieszyńskie Studia Muzealne / Těšínský muzejní sborník 6, 2018, s. 197–218.

4] Waclaw GOJNICZEK, *Okupacja szwedzka księstwa cieszyńskiego w czasie Wojny Trzydziestoletniej i stosunek do niej miejscowego społeczeństwa*, in: Jan Harasimowicz – Piotr Oszczanowski – Marcin Wisłocki (red.), *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową / On the Opposite Sides of the Baltic Sea. Relations between Scandinavian and Central European Countries 1*, Wrocław 2006, s. 103.





zimních kvartýrů oddíly švédského generála Hanse Christopha Königsmarcka (1605–1663). Na Těšínsku dislokované císařské oddíly plukovníka Matthiase Dewaggiho (?–1655), stejně jako těšínská kněžna Alžběta Lukrécie (vládla 1625–1653), opustily Těšín, který, bráněný pouze slabou posádkou, Švédové 26. října 1645 obsadili.^{5]} Během jejich pobytu na Těšínsku mělo být rovněž zajištěno opevnění ve strategickém Jablunkovském průsmyku. Zda Švédové obsadili zdejší obranná postavení, není zcela zřejmé, ve stejné době se na šancích nacházely rovněž císařské jednotky plukovníka Augusta Mořice Rochowa (1609–1653). Švédové v Těšíně pobývali až do března následujícího roku, kdy se město a zámek po sedmítýdenních bojích (6. března až 21. června 1646) dostalo pod kontrolu císařských. Téměř půlroční pobyt švédských jednotek si vyžádal výdaje města ve výši 13 361 zlatých, zatímco náklady celého knížectví se odhadují na více než 132 000 zlatých.^{6]} Nebezpečí švédského vpádu do Těšínského knížectví hrozilo i v roce 1647, kdy se v březnu objevily zprávy o plánech švédského generála Arvida Wittenberga (1606–1657) na tažení v Horním Slezsku z Opolí do Bytomi a dále na Těšínsko, kde měl v úmyslu zřídit vojenský tábor.^{7]}

Konec třicetileté války, stvrzený vestfálským mírem uzavřeným v roce 1648, neznamenal definitivní odchod Švédů z území Moravy a Slezska. Teprve doplacení válečných kontribucí v roce 1650 učinilo konec švédské přítomnosti v zemi.^{8]} Proto se rovněž prostor slezsko-uherské hranice neobešel bez pobytu císařských vojenských jednotek ani v letech po uzavření míru.

Zajišťování potřeb pro vojsko

Třicetiletá válka představovala nejen dlouhé období poznamenané mnoha válečnými kampaněmi, ale zároveň i dobu, která se nesla v duchu velmi intenzivního vzájemného působení vojenského a civilního života. Procesy, které způsobily tak výrazné změny v oblasti vojenství, že se pro ně vžilo označení

5] Bertold BRETHOLZ, *Neue Actenstücke zur Geschichte des Schwedenkrieges in Mähren und Schlesien. Die Befestigungen und Vertheidigung des Jablunkauer Passes gegen Georg Rákóczy durch das hertzogthum Teschen in den Jahren 1642–1645*, Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 5, Heft 1–4, Brünn 1901, s. 76–83.

6] W. GOJNICZEK, *Okupacja szwedzka*, s. 103–107; Jan ZÍTEK, *Švédové a císařští v Těšíně v letech 1645 až 1647*, Věstník Matice Opavské 5, 1895, s. 22–27; Książnica Cieszyńska Cieszyn (dále jen KCC), *Zbiór rękopisów księdza Leopolda Jana Szersznika* (dále jen ZS), sign. DD IX 21, pag. 43–64.

7] Miroslav TOEGEL (ed.), *Kampf um den besten Frieden: Quellen zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges zur Zeit der Friedensverhandlungen von Westfalen und der Ratifizierung des Friedens 1643–1649* (=Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia/DBBTI VII), Praha 1981, s. 325–327 (č. 1009, 1017).

8] O vestfálském míru podrobně Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1968.





„revoluce“, se pokusili postihnout západoevropští historikové v konceptu vojenské revoluce (*Military Revolution*). Jako první jej představil anglický historik Michael Roberts v roce 1955 a následně byl postupně modifikován dalšími autory, zejména Geoffreyem Parkerem, který za hlavní impuls považoval zrod bastionového systému opevnění, Cliffordem Rogersem nebo Jeremy Blackem. Ve své podstatě se jedná o snahu podchytit změny ve vývoji vojenství, které pak následně měly vliv na proměnu celé společnosti. Za iniciátory těchto změn byly považovány mnohdy drobné technické inovace, které však ve svém důsledku měly vliv na zásadní proměny v oblasti taktiky a strategie, spočívající v nárůstu lidských zdrojů pro vedení válek. To se zpětně odrazilo na nutnosti změny logistického a finančního zajištění vojska, což již v sobě neslo prvky postupné byrokratizace a centralizace. Vojenská revoluce byla zkoumána v různých časových obdobích (např. Roberts sledoval změny mezi léty 1560–1660, Parker pak širší horizont mezi 1500 až 1800) a prostředí, ať už geografickém (jižní a západní Evropa, Říše, severní Evropa, východní Evropa) nebo formálně právním (malé městské státy, velké monarchie, zárodek národních států, šlechtické státy), kde se projevovala odlišným způsobem.^{9]}

Tricetiletá válka znamenala pro vývoj armády v moderním slova smyslu významný předěl. Na počátku konfliktu převažovaly zvyklosti vycházející ze středověkých poměrů (ať již v taktice a strategii nebo financování, ve způsobu stavění vojska, zajištění žoldu, proviantu nebo ubytování), které však nevyhovovaly nárokům nových válečných potřeb.^{10]} Hlavní změnou se stalo dlouhodobé udržování vojska postupně směřující k vytvoření stálých armád, jejichž zajištění si vyžadovalo jiný přístup zejména v otázce získávání financí pro zabezpečení základních potřeb vojáků (žold, ubytování, stravování, ale i výzbroje a výstroje). Určitý mezistupeň představovaly vojensko-podnikatelské systémy, které dosáhly vrcholu za tricetileté války. Tyto, ve střeoevropském prostoru reprezentované zejména tandemem de Witte – Valdštejn, předcházely vzniku stálých armád jako centralizovaných a státně řízených struktur.^{11]} Vleklé válečné konflikty, početní nárůst armád a nutnost udržovat je v dlouhodobém časovém horizontu si vyžádaly jiný přístup k zajištění vojska potřebami všeho druhu, zejména zaopatření penězi, proviantem a dalšími službami.

9] K problematice vojenské revoluce viz Geoffrey PARKER, *Die militärische Revolution. Die Kriegskunst und der Aufstieg des Westens 1500–1800*, Frankfurt – New York 1990, s. 25–106; Mahinder S. KINGRA, *The Trace Italienne and the Military Revolution During the Eighty Years' War, 1567–1648*, *The Journal of Military History* 57, 1993, s. 431–436 aj.; v české historiografii nejnověji shrnul Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie česko-moravské aristokracie 1550–1750*, Praha 2015, s. 25–73.

10] K vojenství předbělohorského období v českých zemích nejnověji Petr MAREŠ, *Organizace, výstroj a výzbroj vojska, financování a zásobování armád, způsoby boje*, in: Václav Bůžek (red.), *Rytíři renesančních Čech ve válkách*, Praha 2016, s. 53–62.

11] Petr WOHLMUTH, *Krev, čest a hrůza. Historická antropologie pevnostní války na příkladu britských deníků z obléhání pevnosti Bergen op Zoom z roku 1747*, Praha 2017, s. 148–149.





Většinou bylo přeneseno na obyvatele území, kde zrovna armády pobývaly a za použití mnoha způsobů (od nařízených výběrů kontribucí, vystavování ochranných glejtů (salva guardia), přes hrozby vojenských exekucí „ohněm a mečem“ (mit Feuer und Schwert), vypálení (Brandschatzung), až po loupeže a rabování) byly na nich vynucovány finanční prostředky a jiné náležitosti. Zvláště pro období třicetileté války bylo charakteristické velké množství a speciální způsoby těchto vynucovacích prostředků.^{12]}

Zajištění stravy a ubytování vojáků úzce souvisí s otázkou žoldu, který se přepočítával na měsíční jednotky, tzv. ústní (Mundportion) a koňské (Pferdportion) porce. Finanční hodnoty porcí byly až do roku 1640 určovány ročně vydávanými tzv. *Verpflegs-Ordonnanzen*. Peněžní částky stanovené ve *Verpflegs-Ordonnanzen* z roku 1640, platné až do konce třicetileté války, činily na jednu porci pro pěšího měsíčně (počítalo se na měsíc 30 dní) 6 zlatých a 30 krejcarů, pro setníka (velitel kompanie) 140 zlatých a 3 koňské porce. Těžký jezdec (kyrysník) obdržel měsíčně 15 zlatých a 1 koňskou porci (rytmistr 175 zlatých a 6 koňských porcí), arkebuzír (rovněž i další lehká jízda – Chorvati a dragouni) pak 12 zlatých a 1 koňskou porci (rytmistr 150 zlatých a 5 koňských porcí).^{13]} Důstojníci obdrželi ke každé porci navíc denně 4 krejcarey na servicie.^{14]}

Mezi další nezbytné náležitosti patřilo zajistit vojákům ubytování, zejména během jejich dlouhodobého pobytu v době, kdy se neváležilo. Vojáci byli umísťováni do tzv. kvartýrů, v domech měšťanů a sedláků, a měli dostávat polovinu žoldu v naturáliích, které jim obstarávali ubytovatelé. Ti měli navíc zajistit i k tomu náležející servicie, které tvořily dodávky topiva, svíci a zajištění lůžka a lůžkovin. Denní porce byla stanovena na dvě libry chleba, libru masa a dvě míry piva nebo jednu míru vína. Koňská porce podávaná v naturáliích

12] Nejrůznější excesy ve vztazích mezi vojáky a civilními obyvateli vykresluje dobová díla označovaná jako simpliciánská literatura, z nichž k nejnámějším patří dílo Hanse Jakoba Grimmshausena Dobrodružný Simplicius Simplicissimus, který s nadsázkou z dobového hlediska líčí život a nejrůznější excesy mezi soldáty a civilním obyvatelstvem: Pavel EISNER (ed.), *Hans Jakob von Grimmelshausen. Vojna. Trilogie z třicetileté války*, Praha 1953.

13] Eugen FRAUENHOLZ, *Das Heerwesen in der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Erstes Teil. Das Söldnertum*, München 1938, Beilage VI. Kayser Ferdinandi III. Verpflegungs-Ordinantz, s. 166–172; v literatuře se uvádí i nižší částky, které jsou ovšem vyjádřeny v tolaech, kdy tyto hodnoty činí pro pěšího 4 toлары a jízdního mezi 8 a 10 toлары (podle přepočtu 1 tolar = 1 zlatý a 30 krejcarů): viz Per SÖRENSON, *Das Kriegswesen der letzten Periode des Dreissigjährigen Krieges*, Historische Vierteljahrschrift, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft und für lateinische Philologie des Mittelalters, hrsg. E. Brandenburg, Dresden, s. d., s. 585; v české literatuře uvádí Andrej Romaňák vyšší měsíční porce pěšího 4 zlaté a jízdního 7 zlatých, viz Andrej ROMAŇÁK, *Stálá armáda a její vliv na sociální postavení poddaného lidu v Čechách*, Historie a vojenství 32, č. 2, 1983, s. 86–87.

14] Stanoveno patentem císaře Ferdinanda III. z roku 1647, Friedrich SPIGL, *Die Besoldung, Verpflegung und Bekleidung des kaiserlichen Kriegsvolkes im dreissigjährigen Krieges*, Mitteilungen des K. k. Kriegs-Archivs, Wien 1882, s. 461–462.





činila šest liber ovsa, osm liber sena a týdně tři svazky slámy. Každé panství vykazovalo množství porcí vydaných na vojáky a tyto částky měly být následně odečteny z berně. Vyplacení žoldu ve formě domácí stravy bylo zrušeno na základě vydaného *Verpflegs-Reglementu* v roce 1697.^{15]}

Vojenský žold tedy nesestával pouze z peněz, nýbrž obsahoval také pravidelné zaopatření potravinami, oblečením a jinými životními potřebami. Tento konglomerát peněžních a věcných příspěvků se v 17. století plně prosadil.^{16]}

Ohrožení slezsko-uherské hranice a jeho vliv na civilní obyvatelstvo

Na příkladu let závěrečného období třicetileté války můžeme přiblížit, jakým způsobem se akutní ohrožení slezsko-uherské hranice podepsalo na zvýšeném zatížení a povinnostech poddaných. Vzhledem ke stavu dochování písemných pramenů nelze počátek třicetileté války důkladněji sledovat. Mnohem více zpráv poskytlo období 40. let 17. století, ke kterému přináší řadu důležitých informací, především hospodářského rázu, kopiář knížecí kanceláře pro léta 1642 až 1662.^{17]} Ten obsahuje množství příkazů a nařízení, které měly řešit zajištění potřeb vojska výběrem peněžní a obilní kontribuce, případně další povinnosti týkající se ochrany hranic. Nařízení ohledně výše kontribuce pro jednotlivá knížectví a panství vydával na příkaz panovníka nadřízený vrchní slezský hejtman, resp. Vrchní úřad ve Vratislavi (*Oberhauptmannschaftsverwalter, Oberamt*) jako zástupce panovnické moci.^{18]} Výši konkrétních plateb z odhadovaného majetku pak pro všechny „obyvatele zemské“ (neboli pro příslušníky zemské šlechty, ale i města, jednotlivé statky, vesnice nebo nešlechtické osoby vlastníci nemovitý majetek) určoval ve svých nařízeních těšínský zeměpán, kterým byla pro větší část třicetileté války kněžna Alžběta Lukrécie. Obdobně nařizovala kněžna platby pro zemské potřeby do zemské pokladny.

Zásobovací a finanční potřeby vojska byly zajišťovány z vybraných peněžních a obilných kontribucí. Každý jednotlivý plátec plnil nařízené platby zaplacením určité částky z majetku a dodáním daných komodit, vše počítáno

15] A. ROMAŇÁK, *Stálá armáda*, s. 87.

16] Ralf PRÖVE, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“*. *Das frühneuzeitliche Einquartierungssystem und die sozioökonomische Folgen*, in: Bernhard Kroener – Ralf Pröve (Hg.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn – München – Wien – Zürich 1996, s. 199–202.

17] KCC, ZS, sign. DD III 14 (dále jen DD).

18] Funkce nejvyššího zemského hejtmana pro všechna slezská knížectví se v roce 1630 přeměnila na Vrchní úřad přidáním kolegia zeměpanských (panovnických) kancléřů a radů, čímž ztratil stavovskou povahu. Úřad vrchního hejtmana vykonávali v letech třicetileté války významní zástupci slezské šlechty: 1617–1620 Jan Kristián Lehnicko-Břežský, 1621–1629 Jiří Rudolf Lehnický, 1629–1639 Jindřich Václav Olešnicko-Bernstadtský, 1639–1641 Karel Eusebius z Lichtenštejna (jako opavský a krnovský vévoda), 1641–1664 Jiří III. Lehnický.





od tisíce z odhadovaného majetku (šacunku). Výše těchto plateb se přirozeně měnila podle množství oddílů nebo délky pobytu, přičemž těchto „anlagů“ a patentů bylo vydáno během měsíce i několik. Kromě vojenských potřeb řešila tato nařízení i zajištění finančních potřeb pro zemskou pokladnu.

Povinnosti spjaté s pobytem vojáků v Jablunkovském průsmyku můžeme ilustrovat na příkladu let 1644 a 1645, tedy během dislokace tří kompanií plukovníka Rochowa. Do Těšína dorazily 13. dubna 1644 a následujícího dne pokračovaly dále do Jablunkovského průsmyku. Na jejich zaopatření byl vydán 12. dubna patent nařizující platbu sedmi zlatých rýnských a deset grošů od tisíce z odhadovaného majetku a dodání ova, sena a slámy.^{19]} Na další výdaje „na pána nejvyššího,^{20]} *prima plany*,^{21]} *fůry*, *tesaře a jiné rozdílné potřeby k šancim*“ se mělo vybrat dalších pět zlatých rýnských, 22 grošů a jeden a půl haléře, věrtel rži, tři měrice pšenice a čtyři svazky slámy, vše opět od tisíce.^{22]} Počátkem května vydala těšínská kněžna další patent nařizující zaplacení plukovníka, *prima plan* a „*šancknechtův a jiné spessy k děláni šancův*“ od tisíce po osmi rýnských zlatých a 28 groších, rži na chléb po jednom šeflu, sena po dvou věrtelích a třech měřících, slámy po 22 otepích, slámy po osm otepích. Peníze měly být odevzdány výběřčímu Janovi Heymanovi do Těšína a pšenice na pivo po třech měřících (nařízení z předchozího patentu), oves, seno a sláma Janovi Mokvicovi do Jablunkova.^{23]} Neustále vydávané vydávané patenty v různé výši reagovaly na nové požadavky. Tak kupříkladu patent z 11. září nařizoval zabezpečení pro „*Rochauský regiment, prima plany a nejvyššího*“ rži po třech věrtelích a jedné měřici, ova po dvou věrtelích a čtvrtky měrice, sena po jedenácti svazcích, slámy po pěti a půl svazcích a na penězích tři zlaté rýnské, 26 grošů a šest haléřů od tisíce.^{24]} Rovněž zajišťování hovězího dobytka pro potřeby posádky probíhalo na základě ošacovaného majetku. Těm se mělo dodávat týdně pro každou kompanii dva kusy dobytka, což činilo v období od 19. července do 24. září celkem 54 kusů. Konsignace opět vykazala rozdělení množství zvířat podle výše majetku – například na částku 3 500 zlatých rozdělenou mezi tři plátce to činilo dodání jednoho kusu hovězího dobytka.^{25]}

Finanční náklady byly rovněž přepočítávány na jednotlivé porce. Dodávky porcí převáděné podle výše majetku se následně rozdělily mezi jednotlivé

19] KCC, ZS, DD, f. 6.

20] Označení plukovníka (z něm. Oberst).

21] Latinské označení první strany, resp. listu, soupisu posádky tvořené důstojníky a poddůstojníky.

22] Patent z 25. dubna 1644, KCC, ZS, DD, f. 7.

23] Patent z 3. května 1644, KCC, ZS, DD, f. 7.

24] KCC, ZS, DD, f. 53.

25] Byli jimi Jiří Gočalkovský se šacunkem 2 700 zl., Hendrych Lubowski se 400 zl. a pani Čamorovna se 400 zl.; patent z 26. září 1644, KCC, ZS, DD, f. 54.





plátce. Podle údajů z března 1645 tak bylo rozděleno například 67 porcí pro prima plany Rochowových jednotek, přičemž jedna porce se odváděla od majetku zhruba 700 zlatých. Množství porcí, na jejichž dodání se skládali nejčastěji dva až tři plátci, se pohybovalo mezi jednou až dvěma porcemi. Největší počet porcí byl určen Jiřímu Gočalkovskému, který měl z majetku ve výši 5 600 zlatých dodat osm porcí.^{26]}

Další povinnosti vyplývající z charakteristiky zdejšího hraničního území se týkaly zajištění ochrany hraničního pohoří vlastními ozbrojenými lidmi, včetně zatarasení hraničních hor a stezek záseky nebo oprav a výstavby polních opevnění. K těmto účelům museli dodávat zemští obyvatelé daný počet pracovníků a řemeslníků s náradím a proviantem, povozy pro transport stavebního materiálu a ozbrojené muže.

Zajišťování probíhalo na základě stejných principů jako při vystavování zemských hotovostí. Obecně se stavové zavazovali v případě potřeby buď vypravit do pole z určitého majetku jistý počet pěších a jezdců (např. z 1 000 kop grošů 5 pěších a z 10 000 kop 4 jezdce), nebo postavit každého 20., 10., někdy i 5. ze svých poddaných osedlých, tzn. z každých 20, 10 nebo 5 přiznaných poddanských usedlostí jednoho muže.^{27]} V případě Slezska v rámci stavění celoslezských zemských hotovostí připadla povinnost vystavení jednoho jízdního těžkoobzbrojence z každého majetku o indikci vyšší než 3 000 zlatých. Vesnické obyvatelstvo mělo ze svého středu dodávat muže pro lehkou jízdu a pěchotu, a to tak, že z každých pěti poddaných měli čtyři vyzbrojit a zaopatřit pátého. K těmto účelům pak měly být vyhotoveny soupisy obyvatel, zvláště pro města a vesnice, a tyto předány vrchnímu hejtmanovi. Ten pak podle potřeby vyhlášoval hotovost každého pátého, desátého, patnáctého nebo dvacátého muže.^{28]}

Způsob vystavování a rozlosování jednotlivých plátců na dodávky osob k pracovním činnostem na opevněních a na zřizování obranných prvků (záseky, opevnění) probíhal rovněž na základě odhadované výše majetku. Ze září 1644 pochází rozpis „pánů obyvatelů“, kteří měli vyslat určený počet osob zbrojeného lidu na hory. Jednalo se o 32 osob, z nichž vypravili nejvyšší počet čtyř mužů maršálek, po třech pak soudce a Fridrich Larisch a po dvou Adam Gočalkovský a Fridrich Bludovský. Ostatní dodali po jedné osobě.^{29]}

Například z dubna 1645 pochází patent o dodání sedmi osob podle rozlosování na „robotní lid“ z šacunku 8 920 zlatých a dvou střelců z částky

26] Například Adam a Achacy Gočalkovští odvedli z majetku 2 800 zl. čtyři porce, statek Vendryně dvě porce z majetku 1 400 zl., nebo Anna Sobišovská (majetek 430 zl.), Fridrich Tluk (200 zl.) a Jan Lhotský (75 zl.) dohromady jednu porci, KC, ZS, DD, f. 44–45.

27] Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949, s. 137; J. MAROŇ, *Wojna trzydziestoletnia*, s.

28] Kazimierz ORZECOWSKI, *Historia ustroju Śląska*, Wrocław 2002, s. 154; Petr KOZÁK, *Zemská hotovost Opavského knížectví z roku 1608*, Opava 2010.

29] KCC, ZS, DD, f. 54.





3 785 zlatých.^{30]} Poddaní byli vysíláni z nejbližších vsí, například patentem z 5. dubna 1644 se nařizovalo, aby obyvatelé z Vendryně, Nýdku, Horní a Dolní Lištné, Trínice a Lyžbic vyslali své poddané se sekerami a okovanými lopatami.^{31]} Vyslaný zbrojný lid se pak hlásil v Jablunkově u poručíka Petra Czechovského a pracovníci u Jana Lacha, jablunkovského fojta.^{32]}

Poddaní se podíleli na opravách šanci i v následujících letech na konci třicetileté války, např. v roce 1646 měli být vysláni na šance poddaní „s motykami i okovanými lopatami“^{33]} a v následujícím roce nařídila kněžna Alžběta Lukrécie vypravit na opravu šanci od šacunku 29 000 zlatých rýnských jeden vůz se čtyřmi koňmi a pět pracovníků s lopatami a sekerami.^{34]} Vozy s formany měly za povinnost vysílat také jednotlivé vesnice. Tak bylo nařízeno v roce 1648 vyslat po jednom voze se čtyřmi dobrými koňmi z Vendryně, Děhylova, Stříteže a z Hnojníka, které měly být určeny k dovozu dřeva na šance.^{35]}

Podle vydávaných patentů využívala těšínská kněžna pro zajištění požadovaných lidských kontingentů rovněž princip spočívající ve vystavování každého určeného z poddaných. U pracovních sil bylo využíváno spíše vystavování podle majetku, zatímco u zbrojných výběrem dané hloubky z poddaných. Nejčastěji byly vydávány patenty na vysílání každého šestého poddaného, případně šestého a desátého, podle intenzity hrozícího nebezpečí. Vrchnost pak měla rovněž zajistit výzbroj, resp. pracovní nářadí a proviant. Těšínská kněžna Alžběta Lukrécie např. nařizovala patentem z 29. února 1644 vyslat na obranu Jablunkovského průsmyku každého šestého poddaného „z hodných ručnicí, prachem, olovem, a z sekerů pro zarubání hor k tomu profiantu na dva týdně“.^{36]} Kromě těchto lidí určených do průsmyku byla rovněž postavena hotovost (*Aufboth*) ze všech poddaných, kterou, jak zmiňuje kněžna Alžběta Lukrécie, „jsme my již [u] *Walachův* našich učinili“.^{37]}

Tento ozbrojený lid vysíláný na obranu hranice většinou z komorních poddaných, nazývaný v pramenech Valaši nebo vybranci (*Wallachen* oder *Wybrantzen*) a svolávaný zpočátku ad hoc v reakci na hrozící nebezpečí, se postupně vyvinul v pravidelně využívanou formu místní zemské milice.

30] Pracovníky dodali Adam Gočalkovský (2 888 zl. příjmu), Jiří Gočalkovský a statek Stonava (5 600 zl.) a Václav Welczek (432 zl.), střelce pak Adam Gočalkovský (2 888 zl.), Václav Welczek (534 zl.) a pán z Herburtovic (363 zl.), patent z 21. dubna 1645, KCC, ZS, DD, f. 49.

31] Patent z 5. dubna 1644, KCC, ZS, DD, f. 5.

32] Patenty z 1. a 3. dubna 1645, KCC, ZS, DD, f. 48.

33] Patent datovaný v Jablunkově 22. září 1646, KCC, ZS, DD, f. 103.

34] Patent z 16. května 1647, KCC, ZS, DD, f. 105.

35] Patent z 23. října 1648, KCC, ZS, DD, f. 18.

36] KCC, ZS, DD, f. 5; Josef LUBOJACKI, *Neue Forschungen zur Geschichte der Herzogin Lucretia von Teschen und des Teschner Adels*, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens 9, Troppau 1914, s. 30–31.

37] KCC, ZS, DD, f. 9.





Přítom není zcela zjevné, zda se jednalo v případě vybranců o součást svolávanou v rámci těšínské zemské hotovosti nebo o ozbrojence spadající pod knížecí jurisdikci a nezávislé na zemské hotovosti.^{38]} Pro svou znalost horského prostředí byli využíváni zejména ke strážní činnosti a doplňovali císařské oddíly, v případě jejich zaneprázdněnosti i suplovali jejich roli. Početní stavy se pohybovaly od desítek až po několik set mužů (v roce 1626 bylo mustrováno 380 Valachů). Ve sledovaném období se podílelo na obraně průsmyku od 50 osob až po požadované navýšení na dvě stě mužů v roce 1645.^{39]} Vybranci jako zemské milice byli využíváni až do 18. století, kdy již byli vojensky organizováni v kompaniích. Zastoupení valašského elementu nehrálo tak výraznou roli a velící funkce vykonávali zejména příslušníci těšínské zemské šlechty.^{40]} Služba ve vybraneckých oddílech se zároveň stávala pro svou dlouhodobost pravidelným a vyhledávaným zdrojem příjmu i jistým zvýšením sociálního statusu, jak ukazují analogie u moravských portášů.^{41]}

Samozejmostí bylo, že se tyto peněžní a obilné kontribuce neobešly bez zdržování a neplnění – následně měly být vymáhány pod hrozbou vojenské exekuce. Stejně tak vysílání poddaných na hory neplnili rozlosování obyvatelé podle vydaných patentů, častokrát se v pramenech objevují stížnosti na to, že se poddaní rozešli a utekli, nebo že nebyli na hory vysláni vůbec. Rovněž se neplnily nařízené dodávky potravin, takže častokrát neměli vojáci ani kus chleba nebo žádné maso. Tak si stěžoval plukovník Rochow těšínské kněžně dopisem z 5. září 1644, že jeho jednotky nedostaly již od 18. července ani libru masa, servicie a musely být zastaveny práce na výstavbě opevnění v Jablunkovském průsmyku.^{42]}

Rovněž z opačné strany nedocházelo k proplácení vydaných nákladů. Z května 1645 pochází údaj, který zmiňuje nezaplacení obcím v okolí Jablunkova za dopravu a práci na šancích. Celkově nebyly proplaceny náklady Bukovci,

38] Martin KRŮL – Jan SAHEB, *Instrukce pro tzv. vybrance z roku 1715. Příspěvek k vojenským dějinám Těšínska*. Těšínsko 58, č. 1, 2015, s. 73–88.

39] Kromě těchto lidí určených k ochraně hranice měla těšínská kněžna vyslat svých 400 „věrných“ Valachů k potlačení valašských povstání na Vsetínsku: Josef MACŮREK, *Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. K dějinám osídlení a hospodářsko-společenského vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska a východní Moravy*, Ostrava 1959, dopl. 42, s. 382–384; Archiwum Państwowe w Katowicach, oddział w Cieszynie (dále jen AP Cieszyn), fond Komora Cieszyńska (dále jen KC), sign. 90, pag. 3–13.

40] V roce 1705 jsou uváděny v hraničním slezsko-uherském prostoru tři kompanie vybranců v počtu 492 mužů pod velením Jana Daniela Spens Bodena, Václava Rostka ze Bzí a Viléma Bernharda Lhotského ze Lhoty – AP Cieszyn, fond KC, sign. 95, pag. 61–117.

41] K vybrancům Jan AL SAHEB – Martin KRŮL, *Nepravidelné ozbrojené útvary na Moravě a ve Slezsku v raném novověku. Valaši a jejich podíl na obraně zemských hranic*, in: Svatava Urbanová (red.), *Valaško: historie a kultura*, Ostrava 2014, s. 155–164; Martin KRŮL – Jan SAHEB, *Instrukce*, s. 73–88; k postavení portášů Daniel Drápala, *Portáši. Historie a tradice*, Brno 2017, s. 56–74.

42] Např. patenty z 8. dubna, 26. září 1644, aj. – KCC, ZS, DD, f. 48, 54; Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond Bočkova sbírka (dále jen BS), sign. 2463.





Písku, Jistebné, Bystřici, Mostům u Jablunkova, Javořince, Milíkovu, Karpentné a Návsí ve výši 5 280 zlatých rýnských a 24 grošů.^{43]} Mezi další náležitosti, které museli zajišťovat poddani z okolních obcí, patřily dodávky šindelů (v rámci robotních povinností) a dříví na otop na zimní období na šance.

O charakteru výdajů, které nejčastěji platilo největší sídlo v okolí, městečko Jablunkov, si lze učinit představu na základě dochovaných soupisů. Například v období od 1. dubna do 28. července 1644 vydal Jablunkov na nej-různější účely spaté s pobytem posádky v Jablunkovském průsmyku (potraviny, pivo a víno, dodávky kachlů, práci řemeslníků nebo za posly a zvědy, aj.) 110 zlatých rýnských, 28 grošů a 3 haléře.^{44]} Podobné výdaje vykázalo i město Těšín.^{45]}

O jak velké zatížení pro Těšínské knížectví se jednalo, ukazuje soupis nákladů z roku 1644. Pro tři pěší kompanie plukovníka Rochowa mělo být dodáváno měsíčně 413 ½ porce, což činilo v naturáliích 24 810 liber chleba, 12 405 liber masa, 37 215 kvart piva.^{46]} Na koňské porce to bylo 202 ½ šeffů ovsu pro 54 koní plukovníka a prima plany, 3 240 dvojitých svazků sena, 1 404 svazků slámy a týdně dva svazky slámy na lůžko ke každé porci. V penězích mělo být vyplaceno plukovníkovi měsíčně 300 zlatých a třem prima planam 405 zlatých a k tomu tři centnýře luntů za 30 zlatých. Podle rozpisů jednotlivých porcí na danou jednotku bylo požadováno na první kompanii o počtu 110 vojáků 122 porcí, na druhou pod velením setníka Thiela o velikosti 130 osob 144 porcí a na třetí pod velením setníka Hellmricha, tvořenou 114 muži, pak 127 porcí. Celkem se mělo zajistit pro 354 vojáků 393 porcí, nepočítaje v to zajištění prima plan, které byly vykazovány zvlášť a obsahovaly i finanční hotovost.^{47]}

43] Bukovci, Písku a Jistebné každé 1 508 zl. rýn., Bystřici 672 zl. rýn., Mostům u Jablunkova 544 zl. rýn., Javořince, Milíkovu, Karpentné a Návsí 1 556 zl. rýn. a 24 gr. – AP Cieszyn, KC, sign. 90, pag. 26.

44] Například 1. dubna byl dodán na rozkaz Alexandra Frölicha chléb od pekaře za 16 zl. rýn. a 4 gr., pro těšínské mušketýry 15 půl sudů piva za 3 zl. rýn. a 12 gr., fojt dodal 4 sudy piva za 20 zl. rýn., jistý Kapssyna 3 sudy piva (15 zl. rýn.), hrnčíři kachle ke kamnům za 1 zl. rýn. a 24 gr., kovář za okování šancovního náradí za 6 zl. rýn. a 8 gr. Dále bylo zaplaceno během vyjížděk do hor důstojníkům se služebnictvem (např. rytmistr Vippach 4. dubna za víno 20 zl. a 20 gr.). Za posly a zvědy do Uher zaplatili valašský vojvoda a purkmistr Jablunkova 22 zl. rýn. a 27 gr., resp. 2 zl. rýn. a 18 gr. – AP Cieszyn, KC, sign. 90, pag. 14–18.

45] Město Těšín vykázalo jen od 20. května do 3. června 1645 finanční výdaje ve výši 271 zl. rýn., 16 gr. a 9 hal., z nichž zaplatilo například 22 zl. rýn. a 9 gr. za 2 centy, 1 kámen a 3 libry luntů, na posly pro Rochowa 14 zl. rýn. a 6 gr., na 5 mušketýrů, kteří odešli do průsmyku za chleba, pivo a ječmenné pivo 12 gr. a 6 hal., poručíku Constantinovi podle kvitance 14 zl. rýn. a 12 gr., svobodníkovi a čtyřem mušketýrům na dva dny čtyři chleby a pivo za 1 zl. rýn. a 6 gr., hostinskému Christofu Lehmanovi podle předložené kvitance za stravování plukovníkových lidí a plukovníka 10 zl. rýn., 16 gr. a 6 hal., nebo zaplacení pradelny za 1 zl. rýn. a 21 gr. – AP Cieszyn, KC, sign. 90, pag. 27.

46] Finanční ekvivalent porcí by činil 2 687 zl. a 45 kr.

47] MZA, BS, sign. 2460.





Za pobytu tří císařských jednotek v průsmyku od 13. dubna do 1. listopadu 1644 jim bylo dodáno podle příslušných kvitancí 159 904 1/2 liber chleba, 40 109 1/2 liber masa (od 13. dubna do 18. července), což představovalo 72 kusů hovězího dobytka za 626 zlatých rýnských a 12 grošů, 208 807 kvart piva (324 achtelů). V penězích (měsíční platba 300 zlatých) obdržel plukovník Rochow 2 420 zlatých a na tři prima plany a na servicie ve výši 9 krejcarů týdně se vydalo 4 735 zlatých, 9 krejcarů a 3 haléře.^{48]}

Podle jiné konsignace z 19. prosince 1644 činily náklady Těšínského knížectví na zajištění proviantu třem kompaniím na šancích od 1. července do 16. prosince (tj. pět a půl měsíce) 93 060 liber chleba, 324 achtly piva a 108 kusů hovězího dobytka.^{49]}

Mezi další náklady byly započítány i platby za práce na zabezpečení průsmyku zajišťované poddanými od 5. března do 13. dubna 1644, kdy se vydalo na sto ozbrojených lidí a stejný počet pracovníků 845 zlatých (pracovníci denně 6 a zbrojní 7 krejcarů). Od 14. dubna do 19. července, kdy byl počet pracovníků navýšen na 150 a množství ozbrojených poddaných se naopak snížilo na 50 osob, činila částka 1 520 zlatých. Největší náklady si vyžádaly platby za 20 000 kmenů na stavbu šancí a dalších 20 000 na dvojité zasekání pohoří v délce tři mil v celkové vykázané hodnotě 40 000 zlatých. Kromě těchto byly hrazeny náklady za šancovní náradí, materiál, práci řemeslníků, municí aj.^{50]}

Výdaje na zabezpečení hranice navýšily další částky placené od 18. července do listopadu (na 50 ozbrojených lidí, na servicie, tesaře, povozy a další náležitosti k šancím) ve výši 2 580 zlatých a 6 krejcarů. Celkem si obrana hranice vyžádala v roce 1644 náklady ve výši 47 773 zlatých a 50 krejcarů.^{51]}

Neustále se prohlubující vzájemný vliv vojenského a civilního prvku je pro raný novověk, charakteristický nesčetnými válečnými konflikty, zvláště pak v 17. století, již ve své době označovaném jako století vojáka, obzvláště silný. Hraniční oblast Těšínského knížectví navíc plnila roli vstupní brány nejen do

48] MZA, BS, sign. 2485.

49] MZA, BS, sign. 2485.

50] Jednalo se o 150 trakařů (90 zl.), dvanáct kop prken (90 zl.), pět centnýřů železa (30 zl.), plat kováře (15 zl.), 4 000 nášlapných překážek (133 zl., 20 kr.), povozy (530 zl.), dvanáct tesařů (230 zl., 24 kr.), na výběrčího proviantu a další dohlážiteli nad zemským lidem a kopáči šancí (270 zl.), tři centnýře střelného prachu (120 zl.), dvanáct centnýřů olova (120 zl.) a za posly a zvědy (200 zl.); B. BRETHOLZ, *Neue Actenstücke zur Geschichte*, s. 63–64; MZA, BS, sign. 2423.

51] MZA, BS, sign. 2478; o jak vysokou částku se jednalo, lze porovnat s údaji o příjmech a výdajích těšínského komorního panství (panství těšínské, skočovsko-strumeňské, Ustroň a Horní Těrlicko) z roku 1654, kdy byl vykázan čistý zisk ve výši 16 638 tolarů (= 24 957 zlatých) a 30 grošů – Milan ŠMERDA, *Těšínské komorní panství v polovině 17. století*, Slezský sborník 57 (17), 1959, s. 62–63.





knížectví, ale i do celého Slezska. K „běžným“ povinnostem se tak přidávala i nutnost podílet se na zajištění obrany. Představovala ji polní opevnění, která svou obrannou funkci plnila i po skončení třicetileté války, po celou dobu 17. století a v první třetině 18. století. Teoreticky se měla na výstavbě a udržování opevnění chránících celé Slezsko podílet všechna slezská knížectví a panství, ve skutečnosti však zůstávalo toto břemeno především na bedrech nejbližšího, Těšínského knížectví. Existence opevnění slezsko-uherské hranice se díky dlouhodobému ohrožení z Uher stala v podstatě trvalou a tíže jejich výstavby, udržování a zajišťování posádky citelně doléhaly na zdejší poddané. Povinnost poddaných dodávat nařízený proviant, resp. peníze, dříví na otop, šindele a další se spolu s účastí na vlastních stavebních pracích staly realitou jejich života.

Naskytá se však i otázka, zda a jakým způsobem z vojenské přítomnosti profitovala civilní sféra. Výnosné se ukázaly dodávky piva pro posádku, jak svědčil spor o právo výčepu na šancích mezi těšínskou knížecí komorou a městečkem Jablunkovem.^{52]} Pro poddané placené práce (zejména řemeslnické) na výstavbě opevnění mohly tvořit vítaný zdroj příjmu, stejně jako služba ve vybraneckých jednotkách. Tato služba se stala v pozdějších letech vyhledávanou pro stabilní zajištění obživy vybranců a jejich rodin, jak dokládá nejen dlouhodobost služby, ale i žádosti o opětovné přijetí do služby. V úvahu lze vzít i zvýšení sociálního statutu členů útvarů, podobně jako tomu bylo u analogických jednotek moravských portášů.

Závěrem můžeme říci, že permanentní přítomnost vojenského živlu v hraničním horském prostředí, zejména v 17. a 18. století, výrazně ovlivňovala zdejší civilní život, a to natolik, že bez poznání forem a intenzity vzájemného působení obou prvků nelze postihnout historii oblasti v celém rozsahu a hloubce.

„...with good rifles, gunpowder, lead, and axes to block the mountains by felled trees, and with proviants for two weeks...”. Mutual interaction of military and civilian life in the Duchy of Těšín during the Thirty Years’ War on the example of field fortifications of the Jablunkov Pass

Summary

The ever-deepening mutual influence of military and civilian elements is particularly strong for the early modern period, characterized by innumerable war conflicts, especially in the 17th century – already known as the century of the soldier. The Duchy of Těšín represented a strategic place on the border of the Silesian and Hungarian Lands, which was, during the Thirty Years’ War, an important area for the assumed mergence of the anti-Habsburg troops from

52] Lubomír BAJGER, *Propinační právo městečka Jablunkova*, Těšínsko č. 5, 1959, s. 12–15.





both parts of the Danube monarchy. The border area of the Duchy of Těšín was a gateway not only to the duchy but also to the whole of Silesia. Also, the surrounding domains were obliged to participate in the defense. It consisted of field fortifications which continued to function after the Thirty Years' War throughout the 17th century and the first third of the 18th century. Theoretically, all Silesian duchies and domains were supposed to participate in the construction works and maintenance of fortifications protecting the whole of Silesia but actually this burden remained mainly on the shoulders of the closest one, the Duchy of Těšín. Due to the long-standing threat from Hungary the existence of the fortifications of the Silesian-Hungarian border became de facto permanent and the construction works and providing of nourishment to the garrison significantly affected the local people. The duty of the serfs to supply provisions, i.e. money, firewood, shingles and other along with being involved in the actual construction works became a fact of life for them. The coexistence of the military and civilian population was one of the most pressing problems of the contemporary military. In this article will be presented how the civilian population was influenced by the military presence and how it participated in defense, construction works of Jablunkov fortifications and providing basic necessities of life in the same place.

